

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

ՆԵՐԱՄՈՒԹԻՒՆ

Հայաստանի Հանրապետության «Հայ Դպրոթիւն» հասարակական կազմակերպության պաշտօնահանդէս՝ «Արեւագալ»-ի Ա2003 թիւին մէջ, գլխաւոր խմբագիր՝ Լեւոն Միրիջանեան, հրատարակած էր Բանասիրական Գիտութիւններու Դոկտ. Գրիգոր Արշակի Յակոբեանի (1907-1981) «Շարականների Մատենագիտութիւն» աշխատութիւնը, որ անցեալին գրուած է, առանձին գրքով հրատարակուելու հեռանկարով (էջ 85):

Շնորհակալ աշխատանք է բանաստեղծ եւ համահայկական ու միջազգային մրցանակներու դափնեկիր, հանգուցեալ Լեւոն Միրիջանեանի նախաձեռնութիւնը՝ նման լուրջ աշխատասիրութիւն մը հրատարակելը:

68 մեծադիր էջերէ (84-152) կազմուած այս աշխատասիրութիւնը կը բաղկանայ երկու մասէ. Կանոնական եւ Պարականոն Շարականներու մասին ուսումնասիրութիւններէ:

Գրիգոր Յակոբեանի «Կազմած Մատենագիտութեան նպատակն է գրքասէր հասարակութեանը ցոյց տալ մեր մշակոյթի մի հարուստ ճիւղի երկու հազարից աւելի շարականների կանոնները, ձայները եւ վերնագրերը (անդ, էջ 85):

Նախքան Կանոնական շարականներու իր ուսումնասիրութիւնը Գ. Յակոբեան կու տայ աղբիւրագիտական շատ կարեւոր տեղեկութիւն մը շարականներու որպէս գիրք տպագրուած քաղաքներու եւ թուականներու մասին: Ան կը նշէ 1664-էն (Ամսթերդամ) մինչեւ 1936 (Երուսաղէմ) կատարուած քսան տպագրութիւնները, որոնցմէ առաջին հինգը՝ Ամսթերդամ, ուրը՝ Կ. Պոլիս, հինգը՝ Վաղարշապատ-Էջմիածին, մէկը՝ Վենետիկ ու միւսը՝ Երուսաղէմ:

Այստեղ պէտք է նկատի ունենալ, որ ցուցակին մէջ չեն նշուած 1914-ին Երուսաղէմ (Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւն) եւ 1934-ին Կ. Պոլիս՝ Եղիա Տնտեսեանի «Շարական Ձայնագրեալ»-ը (Հայկական ձայնագրութեամբ) տպագրուած հատորները:

Կանոնական շարականներու մասին Գ. Յակոբեան շարակնոցէն առնելով, ընդունուած հերթականութեամբ կու տայ ցուցակը մեր 1185 շարականներուն, իրենց անուններով: Այս ցուցակը օգտակար աշխատանք մըն է բոլոր անոնց համար, որոնք շարականի մը վերնագիրը գիտնալով՝ կ'ուզեն զայն գտնել, գիտնալ անոր ձայնեղանակը եւ մի գուցէ նաեւ ունենալ այլ տեղեկութիւններ:

ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

Աշխատասիրութեան երկրորդ մասը, որ մեր այս ուսումնասիրութեան նիւթն է, կը վերաբերի Պարականոն շարականներու, եւ որ կը բովանդակէ շարականագիտական կարեւոր տեղեկութիւններ:

Կրօնական գրականութեան մէջ կան պարականոն գիրքեր եւ գրութիւններ: Պարականոն հասկացողութիւնը տարածուած է բոլոր այն գիրքերուն, գրութիւններուն եւ երգերուն վրայ, որոնք ծամանակ մը, որոշ շրջանի մը (կամ շրջաններու) մէջ գործածուելէ վերջ՝ կանոնական գործածութենէ դուրս հանուած են, ինչպէս հին եւ նոր Կտակարաններու,

առաքելալներու թուղթերու եւ հայ հոգեւոր երգերու՝ շարականներու պարագային:

Պարականոն շարականներու ուսումնասիրութեամբ անցեալին պրաղած են միայն մի քանի նեղ մասնագէտներ: Վերջին, լիարժէք եւ ամբողջական ուսումնասիրութիւնը կատարած է հմուտ բանասէր եւ շարականագէտ, Ս. Էջմիածնի միաբան՝ Սահակ Վրդ. Ամատունին: Ինչպէս Գրիգոր Յակոբեան կ'ըսէ, ան քաղելով Մայր Աթոռի Մատենադարանի 73 ձեռագիրներէ եւ այլ աշխատութիւններէ, 1911-ին, Վաղարշապատի մէջ կազմեց իր գիրքը՝ «Հին եւ նոր Պարականոն կամ Անվաւեր շարականներ» (Անդ, էջ 132):

Վերոնշեալ 270 Պարականոն այս շարականները Սահակ Վրդ. Ամատունին դասաւորած է ըստ Շարակնոցի տօներուն եւ հերթականութեան, որպէսզի ուսումնասիրողը դիրութեամբ կարենայ բաղդատել, համեմատել տօնի մը կամ առիթի մը համար գրուած թէ՛ կանոնական եւ թէ՛ ալ պարականոն շարականները:

Իբրեւ ծանօթութիւն պէտք է գիտնալ որ Սահակ Վրդ. Ամատունիի պատրաստած ցուցակին մէջ գրեթէ բոլոր տօներուն առթիւ ալ կան Պարականոն շարականներ, ինչպէս նաեւ երկու «Շարական հարսանեաց» (թիւ 233-234), երեք «Շարական խնկարկութեան» (թիւ 236-238), եւ երկու «Շարական հաղորդի» (թիւ 239-240), որոնք իբրեւ առանձին խումբեր չեն ներկայանար մեր այժմու Շարակնոցներուն մէջ:

Իբրեւ ծանօթութիւն նշեմ, որ այժմ Ս. Պսակի խորհուրդի, Ս. Պատարագի խնկարկութեան, Ս. Հաղորդութեան, ինչպէս նաեւ Ս. Մկրտութեան խորհուրդի, նշանդրեքի եւ թաղման արարողութիւններու ժամանակ երգըւող բոլոր շարականները առնուած են մեր այժմու շարակնոցին մէջ գտնուող, տարբեր տօներու եւ առիթներու նուիրուած շարականներէն, բացի Ս. Պատարագի խնկարկութեան «Բարեխօսութեամբ մօր քո եւ կուսի» շարականէն, որ կը սկսի ԳԿ ձայնեղանակով գրուած «Յայս յարկ նուիրանաց...» շարականի առաջին տան վերջին նախադասութիւնէն եւ որ կը շարունակուի երկրորդ տունով, մինչեւ երկրորդ տան վերջը՝ «վաթոռ հայկազնեայց»: Այս շարականը 12-րդ դարուն գրած է Բարսեղ Դրապարկցին:

Գ. Յակոբեանի կազմած Պարականոն շարականներու ցուցակին ամենամեծ առաւելութիւնն այն է, որ ան մեզի կու տայ Պարականոն շարականներու իւրաքանչիւրին թէ՛ հին՝ Էջմիածնի Մատենադարանի եւ թէ՛ նոր՝ Մեսրոպ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի ձեռագիրներուն թիւը կամ թիւերը, որ մեծ դիրութիւն է ուսումնասիրողի մը համար:

Հետաքրքրական է գիտնալ, որ Պարականոն շարական կայ, որ կը գտնուի մէկէ աւելի ձեռագիրներու մէջ, ինչպէս Մովսէս Խորենացիի «Աւետեաց Աստուածածնին» նուիրուած «Ուրախ լեր Մարիամ, սուրբ աստուածածին» Դ2 ձայնեղանակով գրուած հարցը (երեք տուն) որ կը գտնուի 20-է աւելի ձեռագիրներու մէջ:

Ինչ կը վերաբերի այն հարցի պատասխանին թէ ո՞ր թուականին, ո՞ր շարականը եւ ինչո՞ւ կանոնականէն հանուած է եւ դասուած Պարականոններու խումբին մէջ, ոչ ոք կրնայ ճշգրիտ կերպով գիտնալ, որովհետեւ ոչ մէկ ժողովի որոշում, ոչ մէկ արձանագրութիւն կայ այս մասին: Միակ բանը որ կրնանք ընել պրպտելն է հին Տօնացոյցներն ու Շարակնոցները, գիտնալու համար որ պարականոն շարականները ինչքան ժամանակ մնացած են հին Տօնացոյցներուն եւ հին Շարակնոցներուն մէջ:

¹ Էջ 130-էն առնելով յայտնեմ, թէ 13-րդ դարուն Սարգիս Երէց շարականները բաժնած է «հին»-ի եւ «նոր»-ի, 5-էն 12-րդ դար եւ 13-րդ դարէն վերջ:

Բարեբախտաբար այս շատ կարեւոր հարցին պատասխանը մասամբ կը գտնենք այդ աշխատութեան հեղինակ Բանասիրական Գիտութիւններու Դոկտոր՝ Գրիգոր Յակոբեանի «Արեւագալ» պաշտօնահանդէսին մէջ տպուած աշխատութեան մէջ: Ան ըլլալով Մատենադարանի երկար տարիներու աշխատակից կը նշէ 13-րդ դարու գրիչ Սարգիս Երէցի կազմած Շարականը եւ Տօնացոյցը, որն ամենահարուստ եւ ամենահինն է, եւ որուն մէջ կան եւ՛ կանոնական եւ՛ ալ պարականոն շարականներ (էջ 130): Գ. Յակոբեան կասկած չունի որ Պարականոն շարականները երգուած են մինչեւ 13-րդ դար, «քանի որ հին Տօնացոյցները հաղորդում են, որ հին պարականոն շարականները եկեղեցում գործածուել են մինչեւ 13-րդ դարը, գուցէ եւ աւելի...» (էջ 131) (ընդգծումները ինձմէ՝ Գ.Փ.):

Շարականագիտութենէն մեզի ծանօթ է որ անհրաժեշտ կերպով եւ պարբերաբար հոգեւոր երգերու գործածութեան կապակցութեամբ վերանայումներ եղած են Յովհան Մանդակունի կաթողիկոսի, Բարսեղ Ճոն եպիսկոպոսի, Ներսէս Շնորհալի կաթողիկոսի եւ այլոց կողմէ, որոշ թիւով հոգեւոր երգեր գործածութենէ դադրեցնելու համար, որովհետեւ տարբեր դարերու, Հայաստանի տարբեր գաւառներու մէջ, շատ հոգեւոր երգեր գրուած են, որոնք երգուած են այդ շրջաններու եկեղեցիներուն մէջ կարճ կամ երկար ժամանակով:

Արդ, հարց կը ծագի, որ եթէ այդ 270 պարականոն շարականները մնացած եւ երգուած են մինչեւ 13-րդ եւ 14-րդ դարերը, ուրեմն, ո՞ր են նախորդ այն այլ հոգեւոր երգերը, որոնք դուրս հանուած են մինչեւ 13-րդ եւ 14-րդ դարերը, վերանայումներու ժամանակ:

Յաւալի է հաստատել, որ մեզի ծանօթ միայն մէկ հատ նմոյշ մնացած է, իսկապէս պարբերաբար դուրս հանուած շարականներէն: Յաւալի է այն իմաստով, որ դուրս հանուածները, նոյնպէս անցեալին մեր մշակոյթի անքակտելի մէկ մասը եղած են, որոնք եւս մեր հաւատացեալ ժողովուրդին կողմէ դարեր առաջ երգուած են մեր եկեղեցիներու, վանքերու եւ պաշտամունքի այլ վայրերու մէջ, անոնց խնկաբոյր կամարներուն տակ:

Գալով այն հարցին, թէ ինչո՞ւ կանոնական շարականները հանուած եւ դասուած են Պարականոն շարականներու բաժնին մէջ, ընդհանրապէս տրուած բացատրութիւնը այն է, որ «...Պարականոն շարականներից շատերի բովանդակությունը, ոգին ցոյց են տալիս, որ այստեղ ազգային, աշխարհիկ եւ դաւանաբանական մօտիվներն աւելի անկախ են, քան թէ կանոնականներին մէջ» (անդ, էջ 132):

Այս տեսակէտը մասամբ ճիշտ է, որովհետեւ ինչպէս պիտի տեսնենք պատրաստած ցուցակներէս մէկուն մէջ, պարականոն դարձուած շարականներու կէսէն աւելին հեղինակները մեր ամենավաւերական շարականագիրներն են, ինչպէս Ներսէս Շնորհալի, Սահակ Պարթեւ, Վարդան Արեւելցի, Գրիգոր Վկայասէր Փոքր, Մեսրոպ Մաշտոց, Յովհաննէս Երզնկացի, Ներսէս Լամբրոնացի, Յովհան Մանդակունի, Անանիա Շիրակացի եւ այլք: Նոյնպէս, մօտ 15 պարականոններ կը վերագրուին վերոյիշեալ հեղինակներէն ոմանց: Միայն 96 պարականոններու հեղինակները անյայտ են:

Բոլոր Պարականոն շարականներուն մէջ 12 շարական կը պատկանի Գրիգոր Է. Անաւարպեցի Կաթողիկոսին, ինչպէս նաեւ 13 կամ 14 պարականոններ կը վերագրուին իրեն: Իր գրած շարականներէն 6-ը նուիրուած են Կոստանդիանոս թագաւորին, իսկ մէկը՝ Հերոսմին:

Այսպէս, թիւ 6-էն 11 շարականները. «այս շարականների տների սկզբնատառերը հոդում են «Կոստանդիանոս արքայ խնդրեալ պահես» (էջ

133), իսկ թիւ 213-ը «անուանակապ է, գլխագրերը կապում են «արքայ Հեթում» (էջ 147):

Թիւ 212-ը դարձեալ կը վերագրուի իրեն, շարական որ անուանակապ է «Հեթմոյ ի Գրիգորէ» (էջ 147):

Ըստ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան անդամ, հմուտ բանասէր, Նորայր Աբբ. Պողարեանի, Գրիգոր Է. Անաւարպեցի Կաթողիկոսը² Շարակնոց մը խմբագրած է եւ որը, սակայն «...անհարապատ տարրեր պարունակելուն համար մերժուած է» («Միսագիտութիւն, Նիւ Եորք, 1980, էջ 32):

Ահա այս պարբերութենէն կը տեղեկանանք որ Գրիգոր Անաւարպեցիի խմբագրած Շարակնոցը կը սկսի Ս. Աստուածածնի յղութեան նուիրուած «կարողաբար պարութեամբ» անունով իր գրած մէկ շարականով:

Այս շարականը չկայ պարականոն շարականներու գրքին մէջ:

Մնացեալ հեղինակներուն գործերուն դուրս հանուելուն պատճառը, կը կարծեմ որ, շարականներու թիւին առատութիւնն է, անոնց պէտք եղածէն աւելիին գոյութիւնը:

Հիմնաւորեմ իմ տեսակէտս:

Այժմու շարակնոցին մէջ գտնուող Ս. Գէորգիին նուիրուած շարականէն պատ, ժամանակ մը ուրիշ կանոն մըն ալ եղած է, գրուած Ներսէս Շնորհալիի կողմէ, բաղկացած 5 շարականներէ (թիւ 77-82), որոնք դուրս հանուած են:

Շարակնոցին մէջ «Քաջամարտիկ» անունով այլ շարական մըն ալ եղած է (թիւ 83) կազմուած 10 տուներէ, որոնց սկզբնատառերը կը կազմեն այդ բառը: Այս շարականն ալ դուրս հանուած է եւ կը վերագրուի թէ՛ Ն. Շնորհալի եւ թէ՛ ալ Անաւարպեցի կաթողիկոսներուն:

Երրորդը դարձեալ Ս. Գէորգիին նուիրուած կանոն մըն է, բաղկացած 5 շարականներէ (թիւ 84-88), որոնք դուրս հանուած են: Հեղինակ՝ Գրիգոր Վկայասէր Փոքր (որ Գրիգոր Գ. Պահլաւունի կաթողիկոսն է):

Այժմու Շարակնոցին մէջ գտնուող Ս. Սարգիսիին նուիրուած շարականէն պատ, եղած է նաեւ 24 տուներէ կազմուած 7 շարականներու կանոն մը, (թիւ 89-95), որ դուրս հանուած է: Գրուած է Յովհաննէս Երզնկացիի կողմէ: Նոյնպէս, եղած է ձաշու մը (թիւ 96):

Այժմու Շարակնոցին մէջ գտնուող 55-է աւելի «Մեծացուցէ»-ներ կան. կան նաեւ այլ շարականներ, որոնք իբրեւ մեծացուցէ կ'երգուին: Պարականոն շարականներու գրքին մէջ «Մեծացուցէ»-ներու գլուխին տակ կան 17 շարականներ (թիւ 18-36), որոնցմէ 11-ին հեղինակը նշանաւոր Վարդան Արեւելցիին է, հեղինակը Սրբոց Թարգմանչաց նուիրած, շատ սիրուած «Որք վարդարեցին» շարականին: Բոլորն ալ դուրս հանուած են:

Շարակնոցին մէջ կան Ղապարու Յարութեան, Մաղկապարդի եւ Աւագ Շաբթուայ շարականներ: Ասոնցմէ պատ, նոյն տօներուն նուիրուած եղած են 16 շարականներ (թիւ 118-120, 123-135), բոլորն ալ գրուած Սահակ Պարթեւ Հայրապետին կողմէ: Բոլորն ալ դուրս հանուած են: Խաչվերացի, Վարազայ Խաչի եւ Գիւտ Խաչի տօներուն առթիւ եղած են շարականներ Շարակնոցին մէջ: Ասոնցմէ պատ նոյն տօներուն նուիրուած եղած են 25 այլ շարականներ (թիւ 170-194), որոնք բոլորն ալ դուրս հանուած են:

² Գրիգոր Է. Անաւարպեցիին Կիլիկիոյ Կաթողիկոս էր Հեթում Բ. թագաւորի օրով: Թագաւորը նախքան գահակալութիւնը ընդունած էր կաթողիկոսիւնը եւ եղած Ֆրանչիսկեան միաբան: Ան Գրիգոր Է. Անաւարպեցի Կաթողիկոսին հետ աշխատեցաւ Լատին ծէսը մտցնել Առաքելական մեր Եկեղեցիէն ներս: Այնպէս որ իր կաթողիկամէտ գրութիւններուն համար, հաւանաբար, դուրս հանուած են իր գրածները:

Շարակնոցին մէջ եղած են Հանգստեան շարականներ, որոնց հետ միաժամանակ եղած են նաեւ 19 հանգստեան այլ շարականներ, (թիւ 248-266), որոնք բոլորն ալ պարականոնի վերածուած են:

Շարակնոցին մէջ եղած են Մարտիրոսաց շարականներ, որոնց կողքին 6 այլ շարականներ (թիւ 241-247) գտնուած են, եւ որ բոլորն ալ պարականոնի վերածուած են:

Վարդանանց տօնին առթիւ Ներսէս Շնորհալի գրած է 2 շարականներ, մէկը «Նորահրաշ»-ն է, իր գլուխ գործոցներէն մէկը, որ մենք կ'երգենք, ինչպէս նաեւ երկրորդ շարական մը «Անթառամ Ծնունդ» անունով, որ դասուած է Պարականոններու խումբին մէջ:

Ինչպէս տեսանք, պարականոն խումբին մէջ դասուած շարականներու հեղինակներուն մեծամասնութիւնը, բացի մէկէն, մեր վաւերական շարականագիրներն են: Անոնք չէին կրնար դաւանաբանական կերպով անհարապատ եւ կամ շատ աշխարհիկ նիւթեր պարունակող շարականներ գրած ըլլալ: Իմ շատ համեստ կարծիքով, տրուած պաշտօնական բացատրութիւնէն վատ, շարականներու թիւին առատութիւնը, նիւթին կրկնութեամբ, վճռական դեր ունեցած են անոնց պարականոնի վերածուելուն մէջ:

Այս գլուխը փակելէ առաջ, կ'ուզեմ շատ ամփոփ կերպով ընթերցողին ներկայացնել թէ ինչպէս մեր այժմու Շարակնոցը իր վերջնական բովանդակութիւնը ունեցած է եւ, որոնք են այն գլխաւոր դէմքերը, որոնք կատարեցին այդ աշխատանքը:

Ստորեւ եղած մէջբերումները առնուած են Նորայր Արք. Պողարեանի «Միսագիտութիւն» գիրքէն (էջ 31):

1. ...Գրիգոր Խուլ «եբարձ վաւելորդսն եւ պակասն լցոյց Վճարականին...» (Միսուան, էջ 517):

2. Ըստ Մինեաց Առաքել եպիսկոպոսին Գէորգ Սկեւոացի կատարած է «...ընտրութիւն եւ հաստատութիւն բանից եւ եղանակաց Շարականաց մերոց», որպէսզի առողջանութեան արուեստը խառնուի երգերուն (Միսուան, էջ 104-106): Իսկ,

3. Գրիգոր Տաթեւացի վերջնական ընտրութիւնը կատարած է եւ իր իսկ բառերով իր ցուցակը կը փակէ սա տողերով «Այսքան շարականս ընդունելի է յեկեղեցի, եւ աւելին խոտելի է եւ անպիտան» («Գիրք Հարցմանց» էջ 638):

Այս է պատճառը, որ 15-րդ դարուն եւ անկէ վերջ գրուած հոգեւոր երգերը, տաղերն ու մեղեդիները տեղ չեն գտած Շարակնոցներու մէջ, այլ ամփոփուած են առանձին երգարաններու եւ տաղարաններու մէջ:

ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ՀԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

Այս աշխատութեան սկիզբը տեսանք թէ 13-րդ դարու գրիչ Սարգիս Երէցը կանոնական եւ Պարականոն մեր բոլոր շարականները բաժնած է երկու խումբի՝ հին եւ նոր:

Ըստ Գ. Յակոբեանի «Սարգիս Երէց հին շարական համարում է Մեսրոպ Մաշտոցէն մինչեւ Յովհաննէս Մարկաւազ ներառեալ, այսինքն 5-րդ դարից մինչեւ 12-րդ դարի սկզբի գրութիւնները (անդ, էջ 130):

Սարգիս Երէցի կազմած Շարակնոցին մէջ հին շարականները գրուած են պատուագրերով եւ յապաւումներով: Օրինակ Մեսրոպ Մաշտոցի «Ալիք յանցանաց» Ողորմեան, լրի կերպով գրուած է այսպէս. «ալիք յանցանաց զիս ալեկոծեն, եւ մեղք իմ բազում զիս յանդիմանեն»:

Իսկ պատուագրերով եւ յապաւումներով գրուած է այսպէս.

Ալ յանց զիս ալկ.

Եւ մեղ իմ բզմ. յանդ (անդ, էջ 130-131):

«Նոր Բաղդիբբ Հայկապեան լեզուի» (Բ. հատոր, Վենետիկ, 1857, էջ 611 եւ 981) բառարանէն բացատրութիւնները առնելով ընթերցողին կ'ուզէի յայտնել թէ «պատիւ»-ը «Քաշ»-ն է, որ գիծ քաշելէն կուգայ:

Պատիւ նշանը «ւ» (հին) տառի ձեւը ունի (x)³ եւ հնարուած է սրբազան անունները պատուելու համար, ինչպէս Աստուած, Տէր, Յիսուս, Քրիստոս, եւ այլն:

ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

ՅՕՐԻՆՈՒԱԾՔԸ

Կանոնական շարականներու նման Պարականոն շարականներու մեծ մասը կը բաղկանայ երեք տուներէ: Կան նաեւ շարականներ, որոնք ունին 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13 եւ 27 տուներ: Կան նաեւ շարականներ գրուած այբուրենի ամբողջ կարգով, ինչպէս նաեւ արձակ բանաստեղծութեան ձեւով:

ԹԻԻԸ

Հրատարակուած բոլոր աշխատութիւններուն մէջ ալ գրուած է որ Պարականոն շարականներու թիւը 270 է: «Արեւագալի» մէջ արտատպուած Գ. Յակոբեանի աշխատութեան մէջ ցաւալի վրիպում մը կայ. թիւ 96 պարականոն շարականը բաց թողնուած է (էջ 140):

Յաջողեցայ գտնել պակասը: Ան ձաշու շարական մըն է, որ կը սկսի «Ի յարմատոց հարց ընտրեալ Սուրբդ Մարգիս եւ Մարտիրոս» նախադասութեամբ: Գրուած է ԳԿ. ձայնեղանակով եւ կը բաղկանայ երեք տուներէ: Վերոյիշեալ տեղեկութիւններուն վրայ հիմնուած ամբողջացուցի պատրաստած ցուցակներս:

Ինչպէս յիշեցի վերելը դուրս հանուած շարականներու պատճառին առթիւ, ամբողջ կանոն մը կայ Գրիգոր Անաւարդեցի կաթողիկոսէն, որ յիշուած է միայն Նորայր Արք. Պօղարեանի «Միսագիտութիւն» գրքին մէջ (էջ 32):

Պարականոնի վերածուած շարականներու հեղինակները եւ անոնց գրած շարականներու թիւերը

Ներսէս Շնորհալի	44	Անանիա Շիրակացի	5
Մահակ Պարթև	18	Յովհան Իմաստասէր	2
Վարդան Վրդ. Արեւելցի	18	Դանիէլ	2
Գիրգոր Անաւարդեցի	12	Մովսէս Խորենացի	1
Գրիգոր Վկայասէր Փոքր	10	Ստեփանոս Սիւնեցի	1
Մեսրոպ Մաշտոց	8	Կիրակոս Երզնկացի	1
Յովհաննէս Երզնկացի	8	Յակոբ Կլայեցի	1
Ներսէս Լամբրոնացի	7	Մարութ Քինյ. Գողթնացի	1
Յովհան Մանդակունի	6		

³ Որուն հորիզոնական գիծը կ'երկարի երկու տառի վրայ:

(թիւ 235 երգի հեղինակի մասին նշում չկայ: Ինչպէս գրուած է վերնագրին մէջ «Խորհուրդ Խորին»ի վերջին տունն է: Գիտենք, որ անոր հեղինակն է՝

Խաչատուր Տարոնացի

1

146

Հետեւեալ թիւերով նշուած Պարականոն շարականները կը վերագրուին ստորեւ յիշուած հեղինակներուն.-

Գրիգոր Անաւարպեցի 13

Գրիգոր Վկայասէր Փոքր 8

Կը վերագրուին երկու հեղինակներու՝

Թէ՛ Շնորհալիին եւ թէ՛ ալ

Անաւարպեցիին 1

Թէ՛ Մաշտոցին եւ թէ՛ ալ

Ա. Շիրակացիին 2

Կը վերագրուին երեք հեղինակներու՝

Թէ՛ Խորենացիին

Թէ՛ Շնորհալիին եւ թէ՛ ալ Շիրակացիին 4

28

ԱՆՅԱՅՏ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

96 Պարականոն շարականներու հեղինակները անյայտ են:

ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ԽՄԲԱՒՈՐՈՒՄԸ
Ըստ ձայնեղանակերու

ԱԶ	19	ԳԶ	14
ԱԿ	23	ԳԿ	36 *
ԲԶ	12	ԴԶ	58 *
ԲԿ	11	ԴԿ	55 * *

* Որոնցմէ երկուքը ստեղի եղանակով

* * Որոնցմէ մէկը ստեղի եղանակով

42 շարականներու ձայնեղանակները չեն յիշուած: Օր. Մեսրոպ Մաշտոցի գրած 8 շարականներէն՝ եօթինը նշում չունի (թիւ 110-114, 116-117):

ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Օրհնութիւն	25	Մանկունք	26
Հարց	21	Ճաշու	18
Մեծացուցէ	48	Համբարձի	7
Ողորմեա	24	Ճաշու /Համբարձի	3
Տէր Յերկնից	47	(անանուն) երգեր	51

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Շատ մը շարականներ անուն չունին, ինչպէս օրինակ Սահակ Պարթեւ Հայրապետի Աւագ Շաբթուան համար գրած շարականները (թիւ 123-135):

2. Մի քանի տեղեր գրուած չէ ի՛նչ շարական ըլլալը, սակայն որոշ պարագաներու, շատ դիրքերէմբ կարելի է կողմնորոշուիլ թէ ի՛նչ է այդ շարականը որ անուն չունի, հետեւեալ սկզբունքով.

ա. Եթէ խորագիրը կանոն է եւ առաջին շարականը նշում չունի, իսկ յաջորդները հերթականութեամբ Հարց, (Մեծ.), Ողորմեա եւ Տէր Յերկնից են, ուրեմն, առաջին շարականը Օրհնութիւն է: Բերեմ մէկ օրինակ:

Թիւ 84 շարականի համար նշում չկայ: Թիւ 85-ը հարց է, 86 եւ 87 Ողորմեա եւ Տէր Յերկնից: Ուրեմն, թիւ 84-ը Օրհնութիւն է:

բ. Եթէ առաջին շարականը նշուած է Օրհնութիւն, իսկ երկրորդը նշում չունի, եւ անկէ վերջ վերեւի հերթականութիւնը կայ, ուրեմն երկրորդ շարականը կ'ըլլայ լրացուցիչ, կցորդ Օրհնութիւն, որ առանձին Օրհնութիւն կը նկատուի: Բերեմ մէկ օրինակ:

Թիւ 57 շարականի համար նշուած է որ Օրհնութիւն է, թիւ 58-ի համար նշում չկայ, սակայն, անոր կը յաջորդեն շարականներ վերէ նշուած հերթականութեամբ: Ուրեմն թիւ 58 լրացուցիչ, կցորդ Օրհնութիւն է:

Այս սկզբունքները ճիշտ ըլլալով հանդերձ, շարականներու անուններու խմբաւորման ժամանակ հետեւած եմ հրատարակութեան եւ բոլոր անուն չունեցողները խմբաւորած եմ անանուններու (երգեր) մէջ, ոչ թէ այստեղ բացատրուած մեթոտով տրուած անունին:

...

Այս շատ համեստ աշխատութիւնը ամփոփելով, կարելի է անգամ մը եւս անվարան ըսել, որ Պարականոն շարականները հայ մշակոյթի պատմութեան մէկ մասն են, հայ հոգեւոր երգարուեստի դրսեւորումներէն մէկը: Առարկայական մօտեցմամբ, կանոնականներու հետ անոնք կը ներկայանան իբրեւ մէկ ամբողջութիւն, մեր ժողովուրդի դարերու ընթացքին ստեղծած եւ դարերու ընդմէջէն մեզի հասած մշակոյթին մէկ մասը:

Խոր յարգանքով կը խոնարհինք բոլոր անոնց յիշատակին, որոնք ստեղծեցին եւ պահպանեցին մեր աննման Դպրութիւնը, որուն մէկ մասն է մեր հոգեւոր երգարուեստը:

Յիշատակը անթառամ մնայ դարերու ընթացքին հայ մշակոյթի նուիրեալ սպասաւորներուն, այս պարագային Սահակ Վրդ. Ամատունիի, Գրիգոր Արշակի Յակոբեանի եւ Լեւոն Միրիջանեանի:

Գիրերու Գիտի 1600-ամեակին առթիւ, ինչքա՛ն փափաքելի պիտի ըլլար Պարականոն մեր այս շարականները լրիւ հրատարակուած տեսնել հատորի մը մէջ, իբրեւ մէկ ամբողջութիւն, զանոնք մոռացութենէ փրկելով հանրութեան սեփականութիւնը դարձնելու եւ ժողովուրդին մէջ շարականներու հանդէպ սերը, յարգանքն ու հետաքրքրութիւնը միշտ վառ պահելու համար:

Յոյսով կը սպասենք:

ԳԵՈՐԳ ՍՐԿ. ՓԱՆՈՅԵԱՆ